

Barbara Samaluk

**Neoliberalna (samo) kolonizacija: primer sodobnih
poljskih in slovenskih izseljevanj aktivnega
prebivalstva**

Abstract

**Neoliberal (self)colonisation: Neoliberal (self)colonisation: the active population
emigration from Poland and Slovenia**

Through the case study of contemporary Polish and Slovenia emigration, this article exposes the micro effects of neoliberal (self)colonisation that marks the present cultural political economy on various local and global scales and affects exit strategies of active populations. For in-depth understanding of contemporary migration flows it is first necessary to shed light on the socio-economic and historical context that brought to neoliberal (self)colonisation in post-socialist Europe. In this regard, the article particularly focuses on the transition and Europeanization process and the current economic crises within Poland and Slovenia. This historical and socio-economic process forms the necessary foreground for the exploration of micro effects explored through in-depth interviews with Polish and Slovenian migrants in Great Britain. These findings show both similarities and differences between these two groups of migrants that arise from diverse socio-economic and historical contexts and the imposition of neoliberal (self)colonisation in Poland and Slovenia.

Keywords: neoliberal (self)colonisation, post-socialism, emigration, Poland, Slovenia

Barbara Samaluk is a Postdoctoral Research Fellow at the University of Greenwich. Her areas of research include: transnational labour migration, cultural political economy, commodification and marketization processes within postcolonial and post-socialist order. (barbara.samaluk@siol.net)

Povzetek

Na primeru poljskih in slovenskih sodobnih izseljevanj članek obravnava mikroučinke neoliberalne (samo)kolonizacije, ki zaznamuje sodobno kulturno politično ekonomijo na globalni in lokalni ravni in vpliva na izhodne strategije aktivnega prebivalstva. Za poglobljeno razumevanje sodobnih migracijskih tokov je najprej treba osvetliti socioekonomski in zgodovinski kontekst, ki je pripeljal do neoliberalne (samo)kolonizacije na območju postsocialistične Evrope. Pri tem se članek posebej osredinja na Poljsko in Slovenijo ter njuno obdobje tranzicije, vstopa v EU in trenutne ekonomske krize. Ta historični in makroekonomski kontekst je tako podlaga za raziskovanje njenih mikroučinkov, ki so bili proučevani s pomočjo poglobljenih intervjujev s slovenskimi in poljskimi izseljenci v Veliki Britaniji. Rezultati raziskave kažejo tako podobnosti kot razlike med tema dvema skupinama izseljencev, ki izhajajo iz različnih socioekonomskih in zgodovinskih kontekstov ter učinkov neoliberalne (samo)kolonizacije na Poljskem in v Sloveniji.

Ključne besede: neoliberalna (samo)kolonizacija, postsocializem, izseljevanje, Poljska, Slovenija

Barbara Samaluk je postdoktorska raziskovalka v Raziskovalni enoti za delo in zaposlovanje na Univerzi v Greenwichu. Njena področja raziskovanja so: transnacionalne delovne migracije, kulturno-politična ekonomija, procesi komodifikacije in marketizacije v postkolonialnih in postsocialističnih okvirih. (barbara.samaluk@siol.net)

Uvod

Ob vstopu osmih postsocialističnih držav v Evropsko unijo (EU) leta 2004 je postala Velika Britanija eden bolj zaželenih ciljev za delavce iz teh držav, saj je bila poleg Irske in Švedske edina, ki zanje ni postavila tranzicijskih omejitev na področju dela (Vaughan-Whitehead, 2003). Čeprav so delavci iz postsocialističnih držav lahko neovirano opravljali delo v Veliki Britaniji, pa so se še vedno morali registrirati, saj so šele po enem letu neprekinjenega dela dobili pravico dostopa do socialnih transferjev in s tem do vseh pravic, ki izhajajo iz EU-državljanstva (Doyle in dr., 2006). Vseeno je izseljevanje iz postsocialistične Evrope sprožilo nov val migracij v Veliko Britanijo, za katero so zgodovinsko značilne pretežno migracije iz njenih nekdanjih kolonij.

Novi val migracij je spodbudil vrsto raziskav, ki so se osredinjale na vpliv priseljevanja ter vpetost v obstoječe etnične, rasne in razredne neenakosti v postkolonialni Veliki Britaniji (McDowell, 2009; McDowell in dr., 2007; Wills in dr., 2010; Anderson in dr., 2006; Anderson in dr., 2007). Te raziskave proučujejo novi val priseljevanja skozi prizmo ekonomskih migracij in zgolj od točke vstopa v Veliko Britanijo, kar sicer pomembno osvetljuje neenaka razmerja moči znotraj globalizirane britanske ekonomije, vendar pa izpuščajo tisto holistično perspektivo, ki bi razpoznala sodobne kolonialne procese v postsocialistični Evropi in njihove učinke na izseljevanje. Za holistično razumevanje teh procesov bi se bilo treba raziskovanja migracij lotiti skozi analizo strukturnih sprememb v krajih izvora in njihovih učinkov na izseljevanje aktivnega prebivalstva.

Izhajajoč iz tega makro socioekonomskega in zgodovinskega izhodišča članek najprej razčleni in opredeli neoliberalno (samo)kolonizacijo v postsocialistični Evropi. Temu sledijo predstavitev metod raziskave o (samo)kolonizaciji poljskih in slovenskih delavcev v Veliki Britaniji, analiza podatkov ter predstavitev ugotovitev, besedilo pa se sklene s predlogi za nadaljnje raziskovanje.

Neoliberalna (samo)kolonizacija

Začetki neoliberalizma, ki ga nekateri avtorji definirajo kot globalno politično, ekonomsko in kulturno hegemonijo, segajo v drugo polovico 70. let prejšnjega stoletja, ko sta vladi Ronalda Reagana v ZDA in nekoliko pozneje Margaret Thatcher v Veliki Britaniji sprožili proces ekonomskega prestrukturiranja družbe. Ta se kaže v privatizaciji, liberalizaciji trgovine in globalni deregulaciji trgov, transnacionalni proizvodnji in potrošnji, fleksibilizaciji trga dela in krčenju države blaginje (Harvey, 2005; Mohanty, 2003; Bohle, 2006; Ong, 2006; McDowell, 2004; Wills, 2008; Skeggs, 2004). Ekonomske in politične elite o neoliberalni hegomoniji pogosto govorijo kot o nasprotju ideologijam fašizma, komunizma in celo keynesijanske države blaginje, zato naj bi bila kot taka domnevno univerzalno nujna in na splošno družbeno

koristna. Neoliberalizem sicer predstavlja kot postideološki svetovni sistem, ki pa dejansko vsiljuje kapitalistično ideologijo in jo postavlja za edino alternativo prihodnosti (Kuzmanić, 2008). V tem okviru Duggan pravi, da je neoliberalizem »poustvaril imperialne ekonomske, politične in kulturne prakse za navidezno postimperialistični svet« (2003: xiii). Pri tem je ena največjih prevar neoliberalizma ravno v diskurzu, da je ekonomsko področje popolnoma ločeno od političnega in kulturnega. Bourdieu in Wacquant (2001) imenujeta to dominantno naracijo »nova planetarna biblija«, ki je rezultat nove oblike imperializma, in sicer kulturnega imperializma, ki šteje naraščajočo razredno neenakost za nepomembno in zastarelo.

To je še posebej pomembno za proučevanje transnacionalnih migracijskih tokov, ki so posledica globalnega prodiranja neoliberalizma v družbe z drugačnimi socialno-ekonomskimi modeli. Tako kot pred tem nekatere južnoameriške države je od padca berlinskega zidu tudi postsocialistična Evropa postala laboratorij za širjenje neoliberalnih idej. Te je v Veliki Britaniji sprva promovirala konservativna politika Margaret Thatcher in pozneje tudi socialdemokracija, ki je s t. i. »tretjo potjo« raje privzela novo planetarno biblijo, kot pa da bi se ji zoperstavljala (Vaughan- Whitehead, 2003). Ko so se v 90. letih začeli evropski trgi širiti v postsocialistične države in so te začele postopke pridruževanja EU, so politične in ekonomske elite bolj kot evropski socialni model zagovarjale in predpisovale hitre spremembe po neoliberalnem vzorcu.

Vse od prvih zahodnoevropskih sporazumov s postsocialističnimi srednje- in vzhodnoevropskimi državami je bil osnovni cilj zagotoviti liberalizacijo in deregulacijo postsocialističnih ekonomij (Bohle, 2006). S pomočjo te usmeritve je bila privatizacija v teh državah podprta z davčnimi preferencami za tuje vlagatelje, kar je omogočilo ekonomsko kolonizacijo zahodnim korporacijam, ki so danes največje vlagateljice v nekdanjih socialističnih državah (Böröcz, 2001). Vpliv tujih vlagateljev se v postsocialističnih državah tako ni kazal zgolj skozi nadzor in prevzem ekonomskih dobrin, temveč tudi skozi vpliv pri oblikovanju politik in strateških usmeritev (Bohle, 2006). Te politike in strategije so se ideološko oblikovale pod pretvezo modernizacije, ki naj bi jo postsocialistične države dosegle z uresničevanjem »standardov« zahodnih ekonomij in demokracij (Stenning in dr., 2010; Močnik, 2002). Seveda teh procesov postsocialističnim državam niso vsilili samo od »zunaj«, temveč so jih pod pretvezo odpravljanja socializma spodbujale tudi domače politične in ekonomske elite. Toda pri globalni ekspanziji neoliberalne hegemonije je treba upoštevati tudi procese historično in geografsko diferencirane neoliberalizacije, ki se ni uveljavila zgolj s pomočjo ekonomskih in političnih elit, temveč tudi skozi običajni vsakdan posameznikov in posameznic (Stenning in dr., 2010). To je proces, ki ima v različnih okoljih različne učinke. Neoliberalizacija namreč deluje hegemonično tudi s pomočjo samokolonialne logike, ko domače elite in posamezniki ter posameznice sami vzpostavljajo inferiorni odnos do Zahoda in kapitalističnih oblik proizvodnje in potrošnje (Kiossev, 2010; Samaluk, v pripravi). S tega vidika

več avtorjev raziskuje procese neoliberalizacije in posledičnega izseljevanja skozi postkolonialno perspektivo, ki omogoča epistemološko obravnavo binarne logike, ki je prisotna med Zahodom in Vzhodom, socializmom in kapitalizmom, opravičuje trenutne neokolonialne prakse in (samo)disciplinira posameznike na različnih lokalnih in globalnih ravneh (Samaluk, 2014b; Samaluk, 2014a; Samaluk, v pripravi; Buchowski, 2006; Böröcz, 2001; Owczarzak, 2009; Stenning in Hörschelmann, 2008).

Širjenje neoliberalizma v postsocialistične države je namreč omogočilo premagovanje pomembnih ovir za širjenje globalnega kapitalizma. Nacionalni trgi (dela), ki so bili pred tem omejeni na nacionalne države, so tako postali transnacionalni in omogočili neovirano gibanje idej, kapitala, storitev in proizvodov, posledično pa so povzročili tudi gibanje delovne sile (Samaluk, 2014a; Bourdieu, 2005; Samaluk, 2014b; Bernaciak, 2014). Ta gibanja so velikokrat povzročila socialni *dumping*, ki ga Bernaciak (2012: 25) opredeli kot »strategijo, usmerjeno k zniževanju socialnih standardov na račun povečevanja tekmovalnosti. Strategijo spodbujanja podjetij, ki pa posredno vključuje tudi delovno silo v podjetjih in/ali domače vlade ali vlade držav gostiteljic in ima negativne posledice v družbeni sferi.« (Bernaciak, 2012: 25) Pri tem je treba poudariti, da socialni *dumping* kljub pogosto usmerjenemu fokusu na ekonomsko revnejše države pomembno spodbujajo akterji moči v zahodnih državah (Bernaciak, 2014). Na primer, čas tranzicije je v postsocialistične države med drugim pripeljal tudi transnacionalne zaposlovalne agencije, ki pomembno pripomorejo k prekarnemu zaposlovanju in ustvarjanju specifične vrednosti postsocialističnih migrantskih delavcev na Zahodu (Samaluk, 2014b). Medtem ko so zahodne elite v času priključevanja postsocialističnih držav EU nenehno zagovarjale implementacijo neoliberalnih praks in prost pretok kapitala, dobrin in storitev v bodočih članicah in tako učinkovito povzročale socialni *dumping*, so ob vključitvi v EU zagovarjale tranzicijske omejitve glede prostega gibanja delovne sile na Zahod (Vaughan-Whitehead, 2003). Ta licemerna neoliberalna politična ekonomija seveda še danes negativno vpliva na položaj delavstva na različnih lokalnih in globalnih ravneh. V nadaljevanju obravnavamo prav te učinke na primeru izseljevanja aktivnega prebivalstva s Poljske in Slovenije v Veliko Britanijo.

Metode in analiza

Raziskava temelji na poglobljenih intervjujih s poljskimi in slovenskimi izseljenskimi delavci in delavkami v Londonu in jugovzhodni Angliji, opravljenih med letoma 2011 in 2012. Intervjuji se osredinjajo na osebne razmere v kraju izvora, na razloge za selitev, pričakovanja pred njo, posameznikovo samovrednotenje v odnosu do Zahoda in njegove dejanske izkušnje po selitvi. Intervjuji so dopolnjeni z analizo zapisov na samoorganizacijskih spletnih omrežjih. Med intervjuvanci je 16 poljskih in 20 slovenskih delavcev, 23 žensk in 13 moških, starih od 23 do 42 let. Med njimi jih je 31 imelo končano univerzitetno ali višjo izobrazbo in pet poklicno. Vsi so se priselili v Veliko Britanijo med letoma 2002 in 2011 in so v času pogovora delali pretežno v storitvenem sektorju. Vsi intervjuji so bili digitalno posneti, prepisani in analizirani skozi proces kodiranja (Charmaz, 2006; Layder, 1998; Strauss in Corbin, 1990).

Učinki neoliberalne (samo)kolonizacije na poljske emigracije

S pomočjo domačih elit, tujih svetovalcev in mednarodnih akterjev, kot sta Svetovna banka in Mednarodni denarni sklad, je bila neoliberalizacija na Poljskem že v 90. letih implementirana s »šok terapijo«, ki je bila usmerjena predvsem v deregulacijo trga, privatizacijo in krčenje javnega sektorja. Neoliberalizacija se je kazala v povečevanju brezposelnosti, revščine, poglobljanju dohodkovnih razlik in splošnega slabšanja delovnih razmer in življenjskega standarda prebivalstva (Stenning in dr., 2010; Śliwa, 2009). Družbena cena strukturnih sprememb se je med drugim izražala v največjem množičnem izseljevanju aktivnega prebivalstva v poljski zgodovini (Fihel in Okolski, 2009). Izabela takole pojasnjuje posledice sistemskih sprememb in socialnega *dumpinga* na izhodiščne strategije čedalje bolj prekariziranih delavcev v domačem kraju:

Zaradi sprememb v izobraževalnem sistemu sem se morala preseliti v Katowice, kjer sem lahko našla službo ... Potem sem se odločila, da se preselim v London ... Resnično sem si želela, da bi se vrnila domov, ker ne maram velikih mest in moj rojstni kraj je prelep ... Nekako smo prisiljeni v selitve, ker doma nimamo služb. Bielsko-Biala je slovel po proizvodnji volne in volnenih oblačil, to je bila dobra industrija, ki je ljudem zagotavljala zaposlitev. Leto 1989 je bilo začetek zatona te industrije in zdaj imamo toliko rabljenih stvari z Zahoda ... Težko je bilo najti delo v mojem poklicu. Ne govorim o delu v prodaji ali kaj podobnega, temveč delu, ki je povezano s tem, kar sem študirala ... Zato in tudi zaradi denarja za nakup stanovanja sem se odločila, da se preselim v London ... In mogoče je raven fizike v teh državah višji kot na Poljskem. Morda se motim, ker še nisem imela priložnosti poskusiti, vendar bi rada videla opremo ... Po mojem imajo boljše opremo. (Varuška, 37 let, podiplomska izobrazba)

Izabela pojasnjuje, da se je bila zaradi sistemskih sprememb v izobraževalnem sistemu in nizkih plač v šolstvu prisiljena seliti, najprej po državi in potem v tujino. Kljub podiplomski izobrazbi in večletnim delovnim izkušnjam je Izabela v času intervjuja pri 37 letih že več kot pet let delala v Londonu kot varuška in neuspešno kandidirala na razpisih za učiteljico. Izabelin primer je tipična zgodba devalvacije visoko kvalificiranih delavcev iz postsocialistične Evrope v Veliki Britaniji. Čeprav je večina mojih sogovornikov med bivanjem v Veliki Britaniji lahko poklicno napredovala, pa je nekaj posameznikov kljub svojemu znanju in kvalifikacijam obtičalo na nizko plačanih in nizko kvalificiranih delovnih mestih. Izabelin primer tudi kaže, da delavce k izseljevanju spodbujajo (samo)kolonialne predstave o »boljših« standardih dela na Zahodu. Prav tako Izabela opozarja na posledice socialnega *dumpinga*, ki se je odražal v uničevanju lokalne proizvodnje, uvozu zahodnega blaga in posledičnem izseljevanju brezposelne delovne sile. Tudi raziskava Pickles in Smitha (2010) je pokazala, kako je za zahodna podjetja tekstilna industrija v postsocialističnih državah v začetku 90. let veljala za nizkocenovno, vendar so začela že konec 90. let proizvodnjo seliti iz visokocenovnih (Poljska) v nizkocenovne države v jugovzhodni Evropi. To je povzročilo brezposelnost in posledično izseljevanje.

Tako imenovana poljska zgodba o uspehu, o kateri se je govorilo predvsem v času krize, vsekakor ni zgodba o uspehu za večino ljudi, saj je neoliberalizacija povzročila razkroj socialne države, demokratičnih standardov in krčenje pravic, kar je še prav posebej prizadelo ranljive skupine (Rae, 2014; Skora, 2014). Med drugim je neoliberalizacija povzročila velikanske dohodkovne razlike, ki so še dodatno poglobile družbeno neenakost, in ustvarile nove oblike družbene stratifikacije. S tega vidika Andrzej pojasnjuje spremembe v razredni strukturi prebivalstva:

Na Poljskem smo imeli tri razrede, vendar ko sem se izselil [2006] sem opazil, da je družba razdeljena na dva razreda, zelo revne in zelo bogate posameznike. Razmere so se zelo spremenile! (Kadrovski vodja, 31 let, univerzitetna izobrazba)

Andrzejeva opažanja o poglobljanju razrednih razlik in izginjanju srednjega razreda na Poljskem potrjujejo tudi raziskave (Śliwa, 2009; Stenning in dr., 2010; Watson, 2000). Povečana neenakost se je med drugim upravičevala s pomočjo sodobnih »orientalističnih« praks v regiji, ki so ustvarjale t. i. »zmagovalce« in »poražence« tranzicije (Buchowski, 2006).

Poleg na novo nastalih razrednih razlik so imele strukturne spremembe še zlasti negativne posledice za mlade. Anna, ki se je izselila leta 2004, pojasnjuje, kako je pomanjkanje možnosti za zaposlitev že v 90. letih zaznamovalo celo generacijo mladih Poljakov, ki so odraščali v tranzicijskem času:

Ko sem bila stara 19 let, sem se začela zavedati, da ne bo lahko najti službe. Od zgodnje mladosti sem vedela, da je velik zalogaj dobiti delo in da je povsem mogoče, da ti ne uspe. Zato smo se vsi borili, da bi uspeli. Ne gre za to, da bi obogateli, vsi smo zgolj želeli dobiti službo. Ko sem bila študentka, sem videla veliko ljudi, ki je niso dobili. Tudi sama sem želela med študijem zaslužiti, prijavljala sem se na vrsto razpisov, a službe nisem dobila. Odrasla sem v velikem stresu, kako priti do dohodkov. To se mi zdi zelo pomembno in vedno sem želela izboljšati svoje možnosti za zaposlitev. Na Poljskem bi zelo težko našla dobro zaposlitev ... Ko sem prišla v Veliko Britanijo, sem delala med 6. in 11. uro in zaslužila dovolj denarja za preživetje ... To je bila najbolj bedna služba, prodajala sem kavo in rogljičke, vendar sem lahko živela od tega. Takrat sem mislila, da je to raj, da lahko dosežem, kar hočem. (Projektna vodja, 30 let, univerzitetna izobrazba)

Annin primer osvetljuje, kako je pomanjkanje služb in možnosti v matični državi povzročalo velikanski stres celotni generaciji mladih Poljakov, ki so si želeli zgolj stabilno službo in plačo. Zaradi pomanjkanja zaposlitvenih možnosti in dela so se začeli mladi Poljaki množično izseljevati na Zahod. Anna pojasnjuje, da se je ob prihodu Velika Britanija zaradi neprimerno višjih plač in boljših možnosti za življenje otresla eksistenčnega stresa, saj je kljub poklicni dekvalifikaciji zaslužila dovolj za preživetje. Neokolonialni strukturni procesi v državah izvora tako povzročajo, da novi priseljenci prostovoljno in celo z zadovoljstvom sprejemajo nižje kvalificirane in nizko plačane službe na Zahodu. Čeprav je Anna drugače kot Izabela od svojega prihoda v Veliko Britanijo poklicno precej napredovala in je za časa intervjuja opravljala delo na vodstvenem položaju, pa oba primera kažeta mikroučinke neokolonialnih procesov v Evropi. Zato ni presenetljivo, da se je Annina podoba raja po več letih življenja v Veliki Britaniji razblinila:

Presenečena sem bila, ko sem ugotovila, da Zahod ni raj, za kar smo ga imeli. Tu ljudje živijo v revščini in to naj bi bil boljši svet ... Bila sem šokirana, ker sem bila vse življenje prepričana v ta raj, imela sem komplekse: 'Češ, jaz sem iz Poljske'. (Projektna vodja, 30 let, univerzitetna izobrazba)

Zgornji primeri kažejo tudi na simbolno ekonomijo, ki negativno vpliva na (samo)vrednotenje priseljskih delavcev v odnosu do Zahoda in pogosto deluje kot dodatna spodbuda za izseljevanje. Zaradi (samo)kolonizacije si delavci iz postsocialistične Evrope pogosto predstavljajo zahodno družbo kot na splošno boljšo in enakopravnejšo in so nemalokrat razočarani nad družbene stratifikacijo ter lokalnimi rasizmi in seksizmi (Samaluk, 2014b). To je še zlasti problematično za mlade emancipirane ženske, ki pričakujejo, da sta Velika Britanija in predvsem multikulturni London zelo enakopravno okolje, ki naj bi jim

omogočala emancipacijo, in niso pripravljene na seksistične in rasistične stereotipne projekcije in prakse, kakršne občutijo ob prihodu (Samaluk, v pripravi). Pri tem je treba opozoriti, da se je postsocialistična Poljska med drugim tudi močno retradicionalizirala. Raziskave kažejo, da so imele Poljakinje več pravic v času socializma kot zdaj, ko država s pomočjo vplivne Katoliške cerkve in z uporabo zahodnih diskurzov sprejema politike, ki ženske vztrajno vrača k tradicionalnima vlogama matere in žene ter jim jemlje nadzor nad lastnim telesom (Forrester in dr., 2004). Vračanje žensk v sfero družine se večinoma utemeljuje kot »korekcija« tistih, ki so ženskam omogočale usklajevanje delovnega in družinskega življenja ter jim omogočale ekonomsko neodvisnost (Owczarzak, 2009). Številne mlade Poljakinje so bile zelo kritične do ponovnega uvajanja patriarhalnih vzorcev in zakonodaje. Kot pojasnjuje Joanna, je bila retradicionalizacija pomemben razlog za njeno izselitev:

Toda glavni razlog, da sem se počutila, da ne spadam več v poljsko družbo, je bil, da se nisem počutila udobno z vso to tradicijo, z vsemi stereotipi, pritiski in pravili, ki jih moraš upoštevati, da veljaš za dobro državljanke, dobro hči, ženo in sestro. (Računovodkinja, 27 let, podiplomska izobrazba)

Joannin primer nakazuje probleme mladih deklet, ki jih procesi retradicionalizacije silijo v sprejemanje novih-starih norm in pravil spolnih vlog. Ponovno uvajanje patriarhalnih odnosov je sovpadalo z vpeljavo neoliberalne doktrine prostega trga. Kot pravi Miroiu, se je komunistična patriarhija transformirala v tranzicijsko patriarhijo, ki je omogočila moškimi, da so si uspešno prilastili državo, medtem ko so bile ženske premeščene na trg (Miroiu, 2004). Zaradi tako drastičnih strukturnih sprememb in revščine zaradi pomanjkanja delovnih mest se je na Poljskem razvila neformalna ekonomija, ki sploh omogoča družbeno reprodukcijo (Stenning in dr., 2010).

Učinki neoliberalne (samo)kolonizacije na slovenske emigracije

Kljub poskusom zahodnih svetovalcev, da bi implementirali »šok terapijo« tudi v Sloveniji, je ravno specifičen zgodovinski, socioekonomski in politični kontekst Slovenije omogočil, da je prevladala gradualistična dinamika tranzicije. Mencinger (2004) v tem smislu meni, da je Slovenija imela prednost zaradi pragmatičnega jugoslovanskega socializma, ki jo je pripravil na tranzicijo že pred letom 1989, saj je že imela vzpostavljene ekonomske vezi z zahodnim trgom, ta izkušnja pa je seveda vsebovala tudi zdravo skepso do zahodnih pritiskov po hitrih spremembah. Gradualistični pristop je omogočil, da je Slovenija vse do vstopa v EU ohranila brezposelnost na sorazmerno nizki ravni, varstvo delovne zakonodaje, obdržala je (stare) dohodkovne razlike in izboljšala sistem socialnega varstva (Vodopivec, 2004; Stanovnik, 2004). Uspeh gradualističnega koncepta tako izhaja iz dejstva, da je temeljil na lokalnem kontekstu in pragmatizmu in ne na ideoloških okvirih, na katerih so temeljili »recepti« zahodnih elit.

Tako je imela Slovenija v primerjavi z drugimi postsocialističnimi državami konec 90. let najnižji emigracijski potencial (IOM, 1999). Kljub temu pa je prebivalce in prebivalke že od nekdanj gнала želja po nabiranju izkušenj in novih znanj ter slovenska majhnost. Težnja po izseljevanju se je na začetku 21. stoletja tako kazala pretežno le pri mladih in visoko izobraženih, predvsem tistih, ki so že bili vključeni v mednarodne študentske izmenjave, ali so bili nezadovoljni z delom oz. so imeli možnost zaposlitve v tujini (Bevc, 2004; Hanžek, 2009). To je do določene mere potrdila tudi pričujoča raziskava ter obenem odkrila še druge intersekcijske razloge, ki so posledica strukturnih sprememb, nastalih po vstopu Slovenije v EU in vpeljavi t. i. kriznih varčevalnih ukrepov. Na primer, Andrej pojasnjuje, da ga leta 2004 k izselitvi ni gnala želja po izboljšanju kakovosti življenja, saj je v tistem času tega ponujala

Slovenija sama, temveč večje ambicije, ki jih je bilo težko uresničiti na majhnem slovenskem prostoru:

Mislim, da je kakovost življenja v Sloveniji zelo visoka in da se ljudje v Sloveniji velikokrat ne zavedajo, kako srečni so in kako lepo je življenje v Sloveniji ... Regijski okviri ponujajo dobre možnosti ... Vendar star pregovor pravi: »Ali želiš biti prvi na vasi ali zadnji v mestu?« To je dilema. Slovenija ti daje dobre možnosti, da si prvi na vasi, če je to človekov cilj. Kdor želi doseči več, se mora izseliti. (Bankir, 36 let, univerzitetna izobrazba)

Andrejev primer kaže, da se ambiciozni posamezniki in posameznice kljub sorazmerno ugodnimi možnostim v Sloveniji zaradi majhnosti selijo v tujino. Ker je ena najmanjših držav v EU, bo iz Slovenije vedno odhajalo določeno število visokokvalificiranih ljudi, vendar pa so se razmere v državi z vstopom v EU, evrsko območje in s krizo začele drastično slabšati, kar je še prav posebej vidno, ko se osredinimo na razloge za izseljevanje na obrobje potisnjenih skupin prebivalstva. V času tranzicije in v prvih letih po vstopu v EU je bila Slovenija v nasprotju s Poljsko zanimiv migracijski cilj ne samo za tradicionalne priseljence iz nekdanjih republik Jugoslavije, temveč tudi za posameznike iz drugih držav (SURs, 2007; Herm, 2008). Zato so izkušnje novih priseljencev še posebej pomenljive za odkrivanje in razumevanje poglobljanja neenakosti v slovenski družbi. Jernej, naturalizirani Slovenec, rojen v Ukrajini, pojasnjuje svojo kompleksno migracijsko pot, zaznamovano s strukturnimi spremembami, nastalimi v tranziciji in z evropeizacijo v različnih postsocialističnih državah:

V Sloveniji je bilo seveda precej bolje kot na Madžarskem, vsaj takrat. Leta 1996 je bila razlika resnično velika. Vendar, kot si morda tudi sama izkusila, se je kljub navidezno boljši kakovosti življenja ... razmerje med dohodki in odhodki poslabšalo. Še zlasti v sektorju, v katerem sem delal, v umetnosti in oblikovanju keramike. Tako sem dosegel točko, ko se preprosto nisem mogel več preživljati in sem moral oditi. (Umetnik in učitelj oblikovanja keramike, 37 let, podiplomska izobrazba)

Jernej opiše svojo pot iz Ukrajine, ki ga je peljala najprej na Madžarsko in potem leta 1996 v Slovenijo, kjer so bile razmere za življenje ugodnejše. Vendar pa se je moral leta 2006 znova seliti, saj se v Sloveniji zaradi strukturnih sprememb in povečanja razlike med cenami in plačami ni mogel več preživljati. Jernejev primer kaže mikroučinke strukturnih sprememb, ki jih v času gradualistične tranzicije še ni bilo čutiti na ravni vsakdanjika in možnosti zaslužka, vendar so se z vstopom v EU razmere poslabšali do te mere, da nekaterim skupinam prihodki niso več zagotavljali preživetja. To postane razvidno predvsem, ko se odmaknemo od središča proti obrobju, ki se ne sooča samo s pomanjkanjem materialne, temveč tudi socialne in kulturne infrastrukture, ki lahko posameznike in posameznice varujejo pred revščino. V prekarne skupine so že pred krizo spadali tudi delavci v storitvenem sektorju brez visoke izobrazbe, zaradi česar so imeli v Sloveniji zelo omejene možnosti za delo. Aleš pojasnjuje, kako so mu omejene možnosti in nestalne zaposlitve onemogočale, da bi resno jemal svoje življenje:

Obtičal sem v službi, ki je nisem maral in v njej nisem videl nobene prihodnosti. To je bilo životarjenje iz meseca v mesec. Večinoma sem delal kot natak in potem nekaj časa kot računalnikar. Opravil sem neki tečaj in malo honorarno delal, nekaj časa celo za neko računalniško podjetje, vendar pa v Sloveniji nihče ne zaposluje ljudi brez ustrezne kvalifikacije. Včasih mi niso plačali, kot bi mi morali, potem sem dobil minimalno plačo ... in je frustrirajoče ... Ne moreš jemati resno sebe in svojega življenja, če tako delaš. (Avdiovizualni tehnik, 33 let, srednješolska izobrazba)

Alešev primer govori o tem, kako omejene možnosti in slabe delovne razmere silijo delavce, ki nimajo univerzitetne izobrazbe, v izseljevanje. Pri tem je pomembno omeniti, da v nasprotju s Slovenijo v Veliki Britaniji ni pomembna zgolj formalna izobrazba, temveč štejejo tudi izkušnje. Ta razlika je lahko pomemben migracijska motivacija za manj kvalificirane delavce, ki v Sloveniji brez ustreznih kvalifikacij velikokrat nimajo možnosti dostopa do bolj kvalificiranih in bolje plačanih služb. Kljub temu se taki delavci vsaj v prvih letih po selitvi prav tako soočajo s prekarno zaposlitvijo tudi v Veliki Britaniji. Aleš se je v London priselil leta 2005 in je vrsto let opravljal slabo plačane službe v storitvenem sektorju, preden je dobil priložnost, da razvije svoje tehnično znanje. Čeprav se mu je vztrajnost poplačala, je Aleš tudi povedal, da je veliko njegovih slovenskih kolegov obupalo zaradi prekarne dela in položaja ter šibkih socialnih mrež, ki bi jim omogočale dostojnejše življenje v Veliki Britaniji. Toda v nasprotju s tem se nekateri slovenski izseljenci z redno zaposlitvijo pogosto selijo iz Slovenije ravno zato, da se osamosvojijo od socialnih mrež in rutinskih služb, ki dajejo zelo omejene možnosti za poklicni razvoj. Veronika na primer pojasnjuje, da se je odločila za selitev, ker je potrebovala nove izzive in neodvisnost:

Morda se bo slišalo nenavadno, zakaj sem se odločila za selitev. V Sloveniji sem izzivov in kot učiteljica bi imela edino možnost za napredovanje, če bi odprla svojo jezikovno šolo, na kar pa takrat nisem bila pripravljena. Očitno sem potrebovala stres, ki ga imam zdaj na pretek. Poleg tega sem se hotela osamosvojiti. V Sloveniji sem živela z mamo, ki me je podpirala. Preprosto sem želela nove izzive, nekaj novega v življenju, nove izkušnje. Moj cilj ni nikoli bil, da bi ostala v Londonu, selitev je bila začasna, za največ pet let. Problem v Sloveniji je, da ljudje ostajajo v isti službi dokler ne umrejo oz. do upokojitve. Tako nisem imela nobenih drugih izkušenj, razen poučevanja. To je tudi eden od razlogov, zakaj sem prišla v London iskat službo, da poskusim še kaj drugega ... Za zdaj pri iskanju nisem bila preveč uspešna, a vseeno skušam najti delo na kakšnem drugem področju. (Prevajalka/brezposelna, 33 let, univerzitetna izobrazba)

Veronikina izkušnja kaže, da imajo v Sloveniji posamezniki in posameznice v rednih službah zelo malo možnosti za nadaljnji poklicni razvoj in se pri svojih poznih 20. ali zgodnjih 30. letih počutijo ujete v rutinskih službah. Zaradi omejenih možnosti za poklicni razvoj imajo tudi malo možnosti, da odkrijejo svoje potenciale, kar je tudi razlog za izselitev. Prav tako je lahko izseljevanje tudi posledica želje po večji samostojnosti, saj je kar nekaj intervjuvancev v poznih 20. ali zgodnjih 30. letih še vedno živelo pri starših ali blizu njih. Na tej točki raziskave o mladih v Sloveniji kažejo podobnosti z drugimi južnoevropskimi državami, kjer zelo velik delež mladih v poznih 20. in v 30. letih še zmeraj živi pri starših (Flere in dr., 2014). Čeprav bivanje pri starših mlade varuje pred revščino, pa jim tudi onemogoča dokončno prehod v odraslost. To še prav posebej velja za tiste, ki nimajo službe za nedoločen čas oz. delajo honorarno (ibid.). Na primer, Tina pojasnjuje, da v Sloveniji honorarni delavci nimajo enakih možnosti pri dostopu do dobrin in storitev:

Mislim, da so honorarci v Sloveniji diskriminirani. Ni tako kot v Veliki Britaniji, kjer so honorarci najboljši v poslu ... [V Sloveniji] smo diskriminirani, na primer, pri bankah. (Bralka klipingov, 38 let, univerzitetna izobrazba)

Neenake možnosti pri dostopu do dobrin in storitev preprečujejo ljudem z začasno zaposlitvijo ali v drugih oblikah prekarne dela najemanje posojil in posledično pridobitev stanovanja ter možnost osamosvajanja od staršev, kar je seveda tudi lahko motiv za izseljevanje. Problematika honorarnega dela je postala v Sloveniji še posebej akutna v zadnjih letih. Z interventnim zakonom, ki je začel veljati leta 2014, so se pogoji za honorarne delavce še poslabšali, saj je njihovo delo še bolj obdavčeno, poleg tega pa so zdaj zakonsko prisiljeni

plačevati prispevek za zdravstveno ter pokojninsko in invalidsko zavarovanje, čeprav teh pravic dejansko ne morejo koristiti. To tudi sili posameznike, ki delajo na podlagi avtorskih pogodb, da postanejo prisilno samozaposleni, saj jim delo prek avtorskih pogodb ne omogoča več dostojnega preživetja. Raziskave prav tako kažejo, da zaposlitve za določen čas postajajo norma, predvsem za mlade, saj obsegajo že več kot 30 odstotkov (57 % za mlajše od 29 let) in 90 % vseh na novo oglaševanih služb (Breznik, 2012), čeprav so zaposlitve za določen čas po delovni zakonodaji predvidene kot izjema. Tako se v Sloveniji pogloblja generacijski prepad med tistimi, ki so si zagotovili stalno zaposlitev še za časa dobre socialne zaščite, in tistimi, ki so začeli vstopati na trg dela, ko se je začela deregulacija. Zoja tako pojasnjuje, kako mladi skorajšnji diplomanti ne vedo, kako priti do službe, in tako raje podaljšujejo študij, ki jim omogoča vsaj delno socialno varnost:

Problem je, da ne veš, kako po končanem študiju začeti služiti denar. Najlažja stvar danes je, da vpišeš podiplomca, ker ne poznaš drugega načina ... In če študiraš, te tudi starši podpirajo, kar je dober izgovor, da se ne osamosvojiš ... Kajti če si v Sloveniji študent, še kar gre. Lažje je dobiti začasno delo, ni ti treba plačevati davkov, zdravstvenega zavarovanja itd. Lahko dobiš štipendijo za tujino in to je razlog, zaradi katerega lani sama nisem končala študija. (Projektna koordinatorka, 23 let, študentka)

Primer 23-letne Zoje tako spominja na zgoraj predstavljene razmere, v katerih so že pred koncem 90. let živeli mladi Poljaki. Prav tako Zojin primer kaže preživetvene strategije študentov, ki podaljšujejo študij, da si zagotovijo socialno varnost in delovne izkušnje z opravljanjem prekarnega študentskega dela ali študentskih pripravništev v tujini. Študentski status je tako »podedovana socialna dobrina« (Burawoy in dr., 2000), ki deluje kot obrambna strategija mladih. S pomočjo te strategije je Zoja pridobila štipendijo, ki ji je omogočala, da je opravljala podplačano pripravništvo v Londonu. Prav tako pa strategija podaljševanja študija podaljšuje odvisnost od staršev, prikriva prekarno eksistenco mladih in ovira njihov poklicni razvoj. Na primer, Marta pojasnjuje, kako je odlašala z diplomom, da je lahko podaljševala študentski status, ki ji je omogočal dostop do začasnega dela:

Diplomirala sem pred letom in pol, vendar sem po zadnjem izpitu čakala dve leti z dokončanjem diplome, ker sem želela ohraniti študentski status, saj je bilo tako veliko lažje dobiti delo. Delala sem v trgovini, začela sem kot prodajalka, potem pa sem upravljala trgovino. Poleg tega sem delala na pol prostovoljno na področju socialnega dela za organizacijo, ki se ukvarja z mladimi. Tako sem imela dve začasni službi ... Zdaj imam diplomom. Razlika med slovensko in britansko fakulteto je v praksi. Tu zahtevajo več prakse, tako da se moraš zanjo prijaviti in plačati ... To je dolgotrajen proces (...) Upam, da bom lahko v dveh tednih začela delati kot negovalka, da bo malo lažje, ker trenutno delam za minimalno plačo. (Natakarica, 28 let, univerzitetna izobrazba)

Marta opisuje svojo prekarno eksistenco opravljanja različnih začasnih del, enega za materialne potrebe, drugega, polprostovoljnega, za poklicni razvoj. Kljub strateškemu prekarnemu nabiranju delovnih izkušenj Marti v Sloveniji ni uspelo dobiti službe v svojem poklicu. V pričakovanju, da bo lahko delo na svojem področju dobila v Veliki Britaniji, se je leta 2011 izselila. Ker je ob selitvi ugotovila, da se ji izobrazba iz Slovenije v Veliki Britaniji ne prizna avtomatično, je v času intervjuja delala v baru za minimalno plačo ter iskala podkvalificirano službo negovalke.

Opisani primeri razlaščenja mladih diplomantov tako ne pričajo zgolj ustvarjanju poceni delovne sile doma, temveč tudi o servisiranju Zahoda z javnim denarjem izobraženo

visokokvalificirano in poceni delovno silo. Pri odločitvah prebivalk in prebivalcev Slovenije za selitev na Zahod pa je treba poudariti še to, da podobno kot Poljaki tudi Slovenci velikokrat dojemajo Veliko Britanijo kot obljubljeno deželo. Zaradi te (samo)kolonialne podobe si delavci med drugim tudi sami nižajo lastno vrednost, ko iščejo svojo prvo zaposlitev na Zahodu. Na primer, Nina pojasnjuje (samo)devalvacijo, zaradi katere je strateško kandidirala za nižje kvalificirane službe v Veliki Britaniji:

Bilo me je strah, bila sem zaskrbljena. Nisem se počutila, da dosegam standarde, ki veljajo v Veliki Britaniji. (Socialna delavka, 33 let, višješolska izobrazba)

Ninina primer kaže (samo)kolonialno devalvacijo v odnosu do Zahoda, ki je precej značilna za delavce iz vseh postsocialističnih držav.

Opisani primeri kažejo učinke neoliberalne (samo)kolonizacije na mikroravni vsakdanjega življenja posameznikov in posameznic in realnejšo podobo tistega, kar se skriva za statističnimi zaznavami postsocialističnih migracij na Zahod in koncentracijo izseljenskih delavcev na ekonomskem dnu zahodnih trgov. Čeprav bi lahko trdili, da je bila (samo)podoba poljskih in slovenskih novih prišlekov v odnosu do Zahoda precej podobna, pa so se kazale tudi pomembne razlike v upiranju neenakosti, ki izhaja predvsem iz različnih strukturnih razmer v državah izvora. Na primer Vesna primerja svojo situacijo s svojimi kolegi iz drugih postsocialističnih držav:

Njih je precej bolj strah za službo oz. da bi obdržali službo. Mene sploh ni strah ... Prepričana sem, da lahko dobim drugo. Tudi če želim napredovati, bom to jasno izrazila, medtem ko oni ne bodo rekli nič, čakali bodo, da jih kdo vpraša ... Rekla bi, da jih je strah zahtevati več, zato se sprijaznijo s prvo službo in prvim denarjem; to velja predvsem za Madžare ... drugič, in tega prej nisem vedela, Madžarska je v ekonomsko zelo šibkem položaju, zato so tam zaslužki res majhni. Zanje je zato 1000 funtov velik denar, medtem ko za nas ta vsota ni nič posebnega. (Vodja izmene v hotelu, 26 let, univerzitetna izobrazba)

Vesna govori o razlikah med izseljenskimi delavci iz različnih postsocialističnih držav pri zavzemanju za svoje pravice na britanskem trgu dela. Razlike izhajajo iz strukturnih pogojev v njihovih državah izvora in njihove vpetosti na vrednotni lestvico globalne ekonomske geografije. V nasprotju s Poljsko je Slovenija do nedavnega zagotavljala več pravic delavcev in boljše razmerje med delom in življenjem. Ta strukturna razlika tudi slovenskim izseljenskim delavcem daje večjo samozavest, da se zavzemajo za svoje pravice in zahtevajo ustrezno plačilo za svoje delo. Poljska je v neoliberalno tranzicijo stopila že v 90. letih, ko so se začela lomiti stare delavske pravice iz socialističnih časov, medtem ko se je v Sloveniji ta proces postopoma začel z vstopom v EU in se stopnjeval s trenutno krizo ter varčevalnimi ukrepi. Slabšanje življenjskih in delovnih standardov se med drugim odraža v strmem povečevanju izseljevanja prebivalstva iz Slovenije. Bolj kot v pomanjkljivih statistikah je porast izseljevanja in zanimanje zanj še prav posebej viden na samoorganiziranih omrežjih. Na primer, Facebook skupina Slovenci v Londonu je od leta 2008 do leta 2014 poskočila s 100 na več kot 5000 članov, pri čemer je frekvenca povečevanja vidna predvsem v zadnjih treh letih, ko je narasla za 100 odstotkov. Prav tako se v zadnjih treh letih s svojimi vprašanji oglašajo skupine migrantov, ki prej niso bile prisotne, med njimi so družine, upokojenci in nižje izobraženi s pomanjkljivim znanjem angleškega jezika. Prekarnost v domačem okolju tako tudi znižuje vrednost tem ljudem in jim obenem odvzema tudi moč upora zoper neenakost tako doma kot v tujini.

Sklep

Ugotovitve, predstavljene v članku, kažejo, da je za poglobljeno razumevanje sodobnih transnacionalnih migracij treba razširiti raziskovanje na socioekonomski in zgodovinski kontekst celotne (pred)migracijske izkušnje izseljencev in ne zgolj kontekst ciljne države. S tega vidika članek prikaže, kako izseljevanje iz postsocialistične Evrope spodbujajo sodobne neoliberalne (samo)kolonialne prakse, ki povzročajo socialni *dumping*, razlaščajo prebivalce, jim odvzemajo delovna mesta ter delavske in druge pravice ter jih tako silijo v migracijo. Z osredinjanjem na kraje izvora poljskih in slovenskih izseljencev pa članek prikaže tudi pomembne razlike v postsocialističnih državah, ki izhajajo iz različnih zgodovinskih in socioekonomskih kontekstov in podrejanja oz. upiranja neoliberalni (samo)kolonizaciji. Medtem ko je bila na Poljskem s pomočjo tujih svetovalcev neoliberalna (samo)kolonizacija implementirana že v 90. letih s »šok terapijo«, je v Sloveniji prevladal gradualistični model, ki je ohranjal relativno visoko raven kakovosti življenja in socialnih ter delavskih pravic, dokler ni z vstopom v EU in evrsko območje ter v sedanji krizi Slovenija stopila na pot poljskega scenarija.

Predstavljeni primeri kažejo negativne posledice neoliberalizacije poljskega trga, ki je še prav posebej prizadel ranljive skupine in povzročil največje množično izseljevanje aktivnega prebivalstva v poljski zgodovini še pred vstopom Poljske v EU in po njem. Zaradi drastično poslabšanih razmer na domačem trgu in pomanjkanja možnosti poljski izseljenci tako prostovoljno sprejemajo nizko kvalificirana in podplačana dela v Veliki Britaniji. V nasprotju s Poljsko je bila za Slovenijo značilna gradualistična tranzicija, v kateri se je pragmatično uveljavljalo slabosti in prednosti socioekonomskega konteksta in na ta način vse do vstopa v EU ohranilo brezposelnost na sorazmerno nizki ravni, zaščitno delovne zakonodaje, uravnavalo dohodkovne razlike in izboljšalo sistem socialne zaščite. Tako je Slovenija konec 90. let v nasprotju s Poljsko postala država priseljevanja, ne izseljevanja. Vse težnje po izseljevanju so bile v tistem času predvsem odraz osebnih ambicij mladih in visoko izobraženih. Tej vrsti izseljevanja se je v zadnjih letih pridružila tudi tista, ki spominja na poljski scenarij in je posledica strukturnih sprememb, ki jih je prinesla slovenska vpetost v EU, evrsko območje in globalno ekonomsko krizo. Te strukturne spremembe se kažejo v nižanju standardov dela, socialnih transferjev in večanju brezposelnosti in prekarnih oblik zaposlovanja. Medtem ko je bila odločitev za selitev še v začetku 21. stoletja prostovoljna, so postali razlogi za odločitve za selitev iz Sloveniji v sedanji krizi predvsem povečana neenakost, prekarost in pomanjkanje dela. V krizi je tako problem prekarosti priplaval na površje, čeprav podatki kažejo, da so jo druge ranljive skupine, kot so migranti in nižje izobraženi ljudje, občutile že z vstopom Slovenije v EU. Strukturne spremembe v postsocialističnih državah ustvarjajo poceni delovno silo tako doma kot na Zahodu, saj mladi in druge ranljive skupine preprosto nimajo drugih možnosti, kot da sprejemajo podplačana in prekarna dela tako doma kot v tujini. To ima seveda tudi negativne posledice za druge skupine prebivalstva, saj se s tem omeji tok družbene reprodukcije. Tako lahko primerjavo motivov in položaja med poljskimi in slovenskimi delavci v Londonu beremo tudi kot slabo napoved za prihodnost Slovenije in njenih prebivalcev in prebivalk.

In zgodbe o uspehu kot krilatici nekaterih slovenskih politikov, ko primerjajo Slovenijo z drugimi postsocialističnimi državami, so zgodbe o uspehu zgolj za nove elite globalnega kapitalizma in ne za večino razlaščenega prebivalstva. Neoliberalizacijo družbe pogostokrat upravičujejo s pomočjo zgodovinskega revizionizma, po katerem je vse, kar je povezano s socialistično zgodovino Slovenije, zastarelo, nefunkcionalno in škodljivo. Primerjalna analiza jasno prikaže, da so bili mikroučinki slovenskega gradualističnega pristopa, ki je temeljil na lokalnem ekonomskem, političnem in kulturnem kontekstu, veliko ugodnejši za ohranjanje

kakovosti življenja in dela večine prebivalstva, kakor implementacija navidezno »univerzalnih« zahodnih modelov.

Z aplikacijo postkolonialne perspektive v raziskovanje postsocialistične Evrope, ki je v zahodni akademiji večinoma še vedno obravnavana kot posebna entiteta, članek ne presega zgolj problematičnih binarnih okvirov, temveč prav tako odpira možnosti za iskanje novih rešitev zoper globalni kapitalizem v regijah in njegov vpliv pri ljudeh, ki so večinoma obravnavani kot »manjvredni« in v najboljšem primeru zanimivi zgolj kot objekti proučevanja, ne pa tudi kot morebitni nosilci sprememb. Čeprav vsebujejo strategije izseljencev s Poljske in Slovenije med drugim tudi nerealne (samo)kolonialne podobe Zahoda, pa je raziskava pokazala pri izseljencih iz Slovenije pomembne prvine, ki izhajajo predvsem iz zgodovinsko različnih strukturnih razmer v državah izvora. V nasprotju s Poljsko je Slovenija do nedavnega dajala več pravic delavcev in boljše razmerje med delom in življenjem. Ta kolektivni spomin tudi izseljenske delavce opremlja z večjo samozavestjo, da se borijo za lastne pravice. Zato bi lahko nadaljnje raziskave dodatno osvetlile podobne in pogosto spregledane primerjave ter se osredinjale na odraze upora in iskanje novih rešitev v regijah, ki so na podlagi pomanjkljivih in pogosto manipuliranih ekonomskih indikatorjev obravnavane kot manj razvite in zato potrebne zahodnih »modernizacijskih receptov«.

Literatura

- ANDERSON, BRIDGET, NICK CLARK IN VIOLETTA PARUTIS (2007): *New EU members? Migrant Workers' Challenges and Opportunities to UK Trade Unions: a Polish and Lithuanian Case Study*. London: Tuc.
- ANDERSON, BRIDGET, MARTIN RUHS, BEN ROGALY IN SARAH SPENCER (2006): *Fair enough? Central and East European migrants in low wage employment in the UK*. Oxford: Compas.
- BERNACIAK, MAGDALENA (2012): *Social Dumping: Political Catchphrase Or Threat to Labour Standards?* Brussels: Etui.
- BERNACIAK, MAGDALENA (2014): *Social dumping and the EU integration process*. Working Paper 2014.06. Brussels: Etui.
- BEVC, MILENA (2004): *Migracijska politika in problem bega možganov*. Ljubljana: Inštitut za ekonomska raziskovanja.
- BOHLE, DOROTHEE (2006): Neoliberal hegemony, transnational capital and the terms of the EU's eastward expansion. *Capital & Class* 30(Spring): 57–86.
- BÖRÖCZ, JÓZSEF (2001): Introduction: Empire and Coloniality in the 'Eastern enlargement' of the European Union. V *Empire's New clothes: Unveiling EU Enlargement*, J. Böröcz in M. Kovasc (ur.), 4–50. Telford: Central Europe Review.
- BOURDIEU, PIERRE (2005): *The social structures of the economy*. Cambridge: Polity.
- BOURDIEU, PIERRE IN LOIC WACQUANT (2001): NewLiberalSpeak: Notes on the new vulgate. *Radical Philosophy* 105(January/February): 1–6.
- BREZNIK, MAJA (2012): Ko delovna sila stopi v funkcijo naravne surovine. V *Povzetek javne tribune »Protiv varčevalnim ukrepom« s prispevki gostov*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- BUCHOWSKI, MICHAL (2006): The specter of Orientalism in Europe: From exotic other to stigmatized brother. *Anthropological Quarterly* 79(3): 463–82.
- BURAWOY, MICHAEL, PAVEL KROTOV IN TATYANA LYTKINA (2000): Involution and destitution in capitalist Russia. *Ethnography* 1(1): 43–65.
- CHARMAZ, KATHY (2006): *Constructing grounded theory: a practical guide through qualitative analysis*. London: Sage.

- DUGGAN, LISA (2003): *The twilight of equality: neoliberalism, cultural politics, and the attack on democracy*. Boston, Mass.: Beacon.
- FIHEL, AGNIESZKA IN MAREK OKOLSKI (2009): Dimensions and Effects of Labour Migration to EU Countries: The Case of Poland. V *EU Labour Migration since Enlargement: Trends, Impacts and Policies*, B. Galgoczi, J. Leschke in A. Watt (ur.), 185–210. Surrey: Ashgate.
- FLERE, SERGEJ, RUDI KLANJŠEK, MIRAN LAVRIČ, ANDREJ KIRBIŠ, MARINA TAVČAR KRAJNC, MARKO DIVJAK, TJAŠA BOROJA, BARBARA ZAGORC IN ANDREJ NATERER (2014): *Slovenian Youth 2013: Living in times of disillusionment, risk and precarity*. Maribor, Zagreb: CEPYUS, FES.
- FORRESTER, SIBELAN E. S., MAGDALENA J. ZABOROWSKA IN ELENA GAPOVA (2004): Introduction: Mapping Postsocialist Cultural Studies. V *Over the wall/after the fall: post-communist cultures through an East-West gaze*, S. E. S. Forrester, M. J. Zaborowska in E. Gapova (ur.), 1–35. Bloomington, Ind.: Indiana University Press.
- HANŽEK, MATJAŽ, TANJA ČELEBIČ, VALERIJA KOROŠEC IN JANJA PEČAR (2009): *Socialni razgledi 2008 (Social Review 2008)*. Ljubljana: UMAR.
- HARVEY, DAVID (2005): *A brief history of neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.
- HERM, ANNE (2008): *Recent migration trends: citizens of EU-27 Member States become ever more mobile while EU remains attractive to non-EU citizens*. Luxemburg: Eurostat.
- INTERNATIONAL ORGANISATION FOR MIGRATION (IOM) (1999): *Migration Potential in Central and Eastern Europe*. Geneva: International Organisation for Migration.
- KIOSSEV, ALEXANDER (2010): *Notes on Self-colonising Cultures*. Dostopno na: http://www.kultura.bg/media/my_html/biblioteka/bgvntgrd/e_ak.htm (12. oktober 2015).
- KUZMANIČ, TONČI (2008): *Prispevki h kritiki managerske paradigme*. Ljubljana: Mirovni Inštitut.
- LAYDER, DEREK (1998): *Sociological practice: linking theory and social research*. London: Sage.
- MCDOWELL, LINDA (2004): Work, workfare, work/life balance and an ethic of care. *Progress in Human Geography* 28(2): 145–163.
- MCDOWELL, LINDA (2009): Old and New European Economic Migrants: Whiteness and Managed Migration Policies. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 35(1): 19–36.
- MCDOWELL, LINDA, ADINA BATNITZKY IN SARAH DYER (2007): Division, Segmentation, and Interpellation: The Embodied Labors of Migrant Workers in a Greater London Hotel. *Economic Geography* 1(25): 1–25.
- MENCINGER, JOŽE (2004): Transition to a National Market and a market Economy: A Gradualist Approach. V *Slovenia: From Yugoslavia to the European Union*, M. Mrak, M. Rojec in C. Silva-Jauregui (ur.), 67–82. Washington: World Bank Publications.
- MIROIU, MIHAELA (2004): State men, market women. The effects of left conservatism on gender politics in Romanian transition. *Feminismo/s* 3(6): 207–234.
- MOČNIK, RASTKO (2002): The Balkans as an element in ideological mechanisms. V *Balkan as metaphor*, D. I. Bjelić in O. Savić (ur.), 79–115. London: MIT Press.
- MOHANTY, CHANDRA TALPADE (2003): “Under Western Eyes” Revisited: Feminist Solidarity through Anticapitalist Struggles. *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 28(2): 499–535.
- NICOLA DOYLE, GERARD HUGHES IN ESKIL WADENSJÖ (2006): *Freedom of Movement for Workers from Central and Eastern Europe*. Stockholm: Sieps.
- ONG, AIHWA (2006): *Neoliberalism as Exception: Mutations in Citizenship and Sovereignty*. Durham: Duke University Press.

- OWCZARZAK, JILL (2009): Introduction: Postcolonial studies and postsocialism in Eastern Europe. *Focaal* (53): 1–17.
- PICKLES, JOHN IN ADRIAN SMITH (2010): Clothing workers after worker states: the consequences for work and labour of outsourcing, nearshoring and delocalization in postsocialist Europe. V *Handbook of employment and society: working space*, S. McGrath-Champ, A. Herod in Al Rainnie (ur.), 106–124. Cheltenham: Edward Elgar.
- RAE, GAVIN (2014): Learning the Lessons from 1989. *Crisis and Resistance in Central and Eastern Europe*. Crisis and Resistance Conference, 22.–23. november. Warsaw University.
- SAMALUK, BARBARA (2014a): Whiteness, ethnic privilege and migration: a Bourdieuan framework. *Journal of Managerial Psychology* 29(4): 370–388.
- SAMALUK, BARBARA (2014b): Racialised ‘price-tag’: commodification of migrant workers on transnational employment agencies’ websites. V *Work and the challenges of belonging: Migrants in globalizing economies*, M. Pajnik in Floya Anthias (ur.), 154–177. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- SAMALUK, BARBARA (B. D.): *Migration, consumption and work: postcolonial perspective on post-socialist migration to the UK*. V pripravi.
- SKEGGS, BEVERLEY (2004): *Class, self, culture*. London, New York: Routledge.
- SKORA, MARIA (2014): Crisis as usual – austerity policy and decomposition of the welfare state in Poland. V *Crisis and Resistance in Central and Eastern Europe*. Crisis and Resistance Conference, 22.–23. november. Warsaw University.
- ŚLIWA, MARTYNA (2009): Globalization and social change: the Polish experience. V *Organizations, markets and imperial formations: towards an anthropology of globalization*, S. B. Banerjee, V. C. M. Chio in R. Mir (ur.), 198–216. Cheltenham, UK: Edward Elgar.
- STANOVNIK, TINE (2004): Social Sector Developments. V *Slovenia: From Yugoslavia to the European Union*, M. Mrak, M. Rojec in C. Silva-Jauregui (ur.), 315–333. Washington: World Bank Publications).
- STENNING, ALISON IN KATHRIN HÖRSCHELMANN (2008): History, Geography and Difference in the Post-socialist World: Or, Do We Still Need Post-Socialism?’ *Antipode* 40: 312–335.
- STENNING, ALISON, ADRIAN SMITH, ALENA ROCHOVSKA IN DARIUSZ SWIATEK (2010): *Domesticating neo-liberalism: spaces of economic practice and social reproduction in post-socialist cities*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- STRAUSS, ANSELM L. IN JULIET M. CORBIN (1990): *Basics of qualitative research: grounded theory procedures*. London: Sage.
- SURS, STATISTIČNI URAD RS (2007): *Tables of long-immigration to Slovenia-nationality-sex-age (2004–2007)*. Ljubljana: Statistični urad RS.
- VAUGHAN-WHITEHEAD, DANIEL (2003): *EU enlargement versus social Europe? The uncertain future of the European social model*. Cheltenham: Elgar.
- VODOPIVEC, MILAN (2004): Labour Market Developments in the 1990’s. V *Slovenia: From Yugoslavia to the European Union*, M. Mrak, M. Rojec in C. Silva-Jauregui (ur.), 292–314. Washington: World Bank Publications.
- WATSON, PEGGY (2000): Politics, policy and identity: EU eastern enlargement and East-West differences. *Journal of European Public Policy* 7(3): 369–384.
- WILLS, JANE (2008): Making class politics possible: organizing contract cleaners in London. *International Journal of Urban and Regional Research* 32(2): 305–323.
- WILLS, JANE, KAVITA DATTA, YARA EVANS, JOANNA HERBERT, JON MAY IN CATHY MCLLVINE (2010): *Global cities at work: new migrant divisions of labour*. England: Pluto Press.